

RIKOSFIKTIOT YHTEISKUNNALLISEN MUUTOKSEN OIREINA

Andrew Nestingen (2008) *Crime and Fantasy in Scandinavia. Fiction, Film, and Social Change*. Seattle & London: University of Washington Press, 326 s.

Olen väittänyt (Ruoho 2008), että suomalaisen perhesarjan pitkään jatkunut rooli arjen koskettavana kuvauksena ja todellisuuden kommentoijana on osin väistynyt kotimaisten rikossarjojen myötä. Televisiolle kirjoitetut rikosfiktioit alkoivat muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta kehittyä vasta 2000-luvulla.

Uuden sarjamuodon ilmaantuminen on jo sinällään oire muutoksesta. Pitkään hallinnut perhesarjakonventio soveltui hyvin modernin hyvinvointivaltion sopeuttamistehtävään, utopiaan onnellisesta heteroseksuaalisesta ydinperheestä ja sosiaalisen nousun tarjoamasta paremmasta elämästä.

Rikossarja puolestaan on kuin omiaan epäjärjestyksen, yhteisöllisyyden hajoamisen, syrjäytymisen, individualismin nousun ja globaalien kapitalismin kuvaamiseen. Tässä mielessä rikosfiktioilla on myös omanlaistaan valtaa; rikosfiktio etsii ja organisoii sosiaalista faktaa, aikalaiskokemusta ja julkista keskustelua tarkoituksenaan selittää ja ymmärtää ihmisen tai ihmisyhteisön käsittelemättömältä vaikuttavaa toimintaa.

On helppo yhtyä ajatukseen, että rikosfiktioit diagnostisoivat aikaansa samalla kun ne itse oirehtivat yhteiskunnallista muutosta. Rikoskirjallisuudesta on tullut myös keskiluokan arvostamaa populaarikulttuuria, mikä ilmeisesti on lisännyt sen tutkimuslistakin vetovoimaa. Dekkarikirjallisuuden ohella kiinnostuksen kohteeksi ovat nousseet myös television rikossarjat ja rikosaiheiset elokuvat. Tutkimusaiheet ulottuvat yksilön moraaliongelmista kansakunnan ja kansallisen identiteetin kysymyksiin. Erityisen kiinnostavia tarkastelukohteita ovat niin sanotut hybridit, joissa on piirteitä sekä populaarista että taide-elokuvasta. Elokuvat voivat olla poliittisia, ilmaisu tekijäpainotteista ja taiteellisesti kunnianhimoista samalla kun elokuvia markkinoidaan viihteenä.

Tällaisia hybridejä löytyy suomalaisesta tv-sarjatuotannostakin, viimeisimpänä esimerkkinä huijaritarina *Helppo elämä* (MTV3).

Pohjoismaista kirjallisuutta ja elokuvaa tutkinut Andrew Nestingen tarkastelee teoksessaan *Crime and Fantasy in Scandinavia* sitä, miten populaarikulttuuri kykenee neuvottelemaan ja mobilisoimaan yleisöjä käsittelemällä globalisaation aiheuttamia sosiaalisia muutoksia. Nämä muutokset liittyvät kysymyksiin kansallisesta yhtenäisyydestä, hyvinvoinnin jakautumisesta ja yksilön vastuusta. Samantapainen tutkimusasetelma löytyy Voitto Ruohosen teoksesta *Kadun varjoisalla puolella* (2008). Ruohonen keskittyy sosiologisen tutkimuksen ja rikoskirjallisuuden väliseen dialogiin ja näiden kahden erilaisen diskurssin tapoihin kutoa tarinaa ihmisen suhteesta luontoon, toisiin ihmisiin ja itseensä.

Nestingin puolestaan korostaa populaarikulttuurin nousua ja näkyvyyttä yhteiskunnallisen keskustelun herättäjänä sekä uusien näkökulmien ja mielikuvien tuottajana. Populaarikulttuurin kuluttajien muodostamilla erilaisilla foorumeilla, kuten internetissä, ihmiset ovat yhteydessä toisiinsa, vertaavat itseään muihin ja neuvottelevat myös kansallisesta identiteetistään. Rikosfiktioit kiinnostavat tutkijaa, koska ne ovat suosittuja ja koska ne puhuttelevat ihmisten näkemyksiä maailmasta, moraalista ja omasta elämästä. Rikselokuvien avulla voi pohtia onnen tavoittelun ehtoja ja sallittuja keinoja tilanteessa, jossa ei olla enää vain yhden maan kansalaisia, eikä edes tietynlaisia suomalaisia ja jossa vastuuta hyvinvoinnista siirretään enenevässä määrin yksilölle itselleen.

Nestingin käsittelee muun muassa Johanna Sinisalon novelleja ja romaaneja, Lukas Moodysonin ja Aki Kaurismäen elokuvia, Leena Lehtolaisen Marja Kallio-romaanisarjaa sekä Henning Mankellin *Wallander*-elokuvia ja sivuaa lisäksi monia muita pohjoismaalaisia rikosteemaa ja hyvinvointiyhteiskunnan käänköpuolta käsitteleviä fiktioita. Moodysonin *Lilja Aever*, Kaurismäen *Mies vailla menneisyyttä* ja Auli Mantilan *Pelon maantiede* toimivat esimerkkeinä melodraamasta, joka vastaa jonkin puuttattomuuden ja hyvyiden vastavoimia, kuten ihmisuhteiden muuttumista vaihtosuhteiksi, nykymelo-

draamat nostavat myös esille kysymyksen uudenlaisten yhteenliittymien oikeutuksesta ja mahdollisuuksista.

Pidän onnistuneena ratkaisua, jossa rikos määritellään yhdeksi sosiaalisen muutoksen metaforaksi. Kun puhutaan aikalaisdiagnoosista ja muuttuvan maailman käsittelystä fiktion keinoin, herää tietysti kysymys, miten tulemme tietoisiksi muutoksista. Mikä on sosiaalishistoriallisen todellisuuden niin sanottu imaginaarinen perusta, jos sitä ei voi esittää pelkän järjellisen skeeman avulla? Entä mistä puhumme kun puhumme ”sosiaalisesta”? Tämä lienee yksi visaisimpia yhteiskuntatieteen kysymyksiä ja sisäisiä paradokseja. Nestingenin teoreettisina opastajina ovat ennen kaikkea Cornelius Castoriadis, Ernesto Laclau ja Charles Taylor. Näistä filosofi Castoriadis on kehittänyt ajatusta sosiaalisen imaginaarisesta perustasta, siitä miten yhteiskuntaa ei tulisi ajatella vain rationaalisten ja tiedollisten käsitteiden kautta. Imaginaarista perustaa voidaan siten etsiä sellaisesta, jonka jo tiedämme tai vaihtoehtoisesti jostakin, jota ihmiset itse tuottavat ja joka panee tässä mielessä edellisen viralta. Sosiaalisen mielikuvituksen voi nähdä paitsi katkoksen myös historiallisen jatkuvuuden näkökulmasta, kuten Charles Taylor puolestaan korostaa. Tällöin tulee ymmärrettäväksi, miksi käsitämme asioita jatkuvasti samojen toistuvien skeemojen kautta. Toisin sanoen jäljittelemme maailmaa suhteessa johonkin olemassa olevaan historialliseen kehikseen. Mielikuvitus on puolestaan tuottavaa silloin, kun käytössämme ovat uudet termit, kuvat ja ikonit ja kun tuttua aihetta tarkastellaan tyystin oudosta ja erilaisesta näkökulmasta. Tällainen tuottavaksi nimetty mielikuvitus voi hämärtää vakiintuneen tavan ajatella myös julkisen ja yksityisen välistä rajalinjaa.

Teema, henkilöahamo tai tapa kertoo tarina voi saada aikaan jotain ennakoimatonta myös silloin kun esitys on perin konventionaalinen. Kollektiivisuuden mitat täytyivät Lordi-yhtyeen saamassa suosiossa, jolloin yhtye toimi symbolina jostakin itseään suuremmasta sosiaalisen alueen muutoksesta. Lordi on Nestingenin mukaan esimerkki niin sanotusta tyhjästä merkitsijästä, joka on erityisesti Ernesto Laclauin käsite. Populaarifiktio tuottaa myös yleisönsä ja saattaa näin vaikuttaa kansalaisyhteiskunnan uudelleen organisoitumiseen. Tyhjä merkitsijä mobi-

liso liikkeelle hyvinkin erilaisia toistensa kanssa ristiriitaisia merkityksiä ja vaatimuksia. Näin voi ajatella ainakin jossain määrin tapahtuneen 1990-luvun alussa myös *Metsoloiden* kohdalla sarjan katsomisajankohdan sijoituessa lama-Suomen ankeimpiin vuosiin. Metsolat herätti katsojissa affektiivista sitoutumista luultavasti hyvin vaihtelevista syistä, aivan kuten myöhemmin suosituksi noussut rikossarja *Raid*. Näen mainitun rikossarjan suosion selittyvän pitkälle esitysajankohdalla ja puhettavalla, jossa yksilön moraalinen nousee yhteisöllisen (lue: rapautuneen) moraalin ohi.

Rikos koettelee niin kansakunnan kuin yksilönkin moraalista ja tapaa ymmärtää sosiaalisuus, siihen on siksi helppo tarttua. Kuitenkin ”rikos” on jotain, minkä tekijät sellaiseksi tarjoavat ja siksi eri aikojen rikokset tuottavat kansakunnankin omalla tavallaan. Esimerkiksi Mikko Niskasen 1970-luvun alun teos *Kahdeksan surmanluotia* lähestyi Pihtiputaalla traagiseen episodiin johtaneita tapahtumia kansakunnan metonymiana. Sen sijaan 2000-luvun alun tv-sarjan *Kylmäverisesti sinun* tapa käsitellä Helsingin ampumaratasurmia oirehti mielestäni teon herättämää hämmennystä ja turvallisuuden tunteen katoamista.

Nestingenin teos argumentoi, miten tärkeää on tutkia fiktiota, vaikkei siinä olisi nimeksikään faktaa. Populaarikulttuurin tuotteet, niiden kulutus ja kierto mobilisoivat ja muodostavat yleisöjä, jotka kuvittelevat ja tuottavat itseään osana kansallisia ja globaaleja tarinoita. Populaarikulttuurin tuotteista on tullut keskeinen kansalaisyhteiskunnan rakentaja tilanteessa, jossa valtion instituutiot ja korkeakulttuuri eivät siihen pysty.

Iiris Ruoho

Kirjallisuus

Ruoho, Iiris (2008) Rikossarjojen yhteiskunta – avauksia analyysiin. Teoksessa Heidi Keinonen et al. (toim.) *Radio- ja televisiotutkimuksen metodologia. Näkökulmia sähköisen viestinnän tutkimukseen*. Tampere: Tampere University Press, 137–152.

Ruohonen, Voitto (2008) Kadun varjoisalla puolella. Rikoskirjallisuuden ja yhteiskuntatutkimuksen dialogeja. Helsinki: SKS.